

**พุทธวิธีแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยกรอบแห่งอภิภรณ์สมถะ ๗:
ศึกษาแนวการประยุกต์ใช้สัมมาวินัย เภยยสิกขาวินัย และติณวัตถารกะ**

พระเทพวัชรบัณฑิต, ศ. ดร.

อธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

**ลักษณะและสาเหตุของปัญหาความขัดแย้ง
ตามกรอบธรรมเนียมขององค์กรสงฆ์^๑**

สิ่งที่เป็นปัญหาหรือบางที่ไม่ใช่ปัญหา แต่เป็นกิจที่จะต้องได้รับการบริหารจัดการให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ บรรลุวัตถุประสงค์ตามนโยบาย เรียกว่าตามภาษาพระพุทธศาสนาว่า อภิภรณ์ พระพุทธศาสนาพูดถึงอภิภรณ์ ๔ อย่าง^๒ ในที่นี้จะอภิปรายเฉพาะวิวาทิกภิภรณ์ ว่าด้วยปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับหลักการในองค์กรสงฆ์

วิวาทิกภิภรณ์ คือ กรณีที่แสดงออกทางกายและวาจาแสดงถึงความบาดหมาง ความทะเลาะ ความแก่งแย่ง ความวิวาท ความกล่าวต่างกัน ความกล่าวโดยประการอื่น การพูดเพื่อความกลัดกลุ้มใจ การด่าทอในเรื่องนั้นๆ เรียกรวมๆว่า ความคิดเห็นขัดแย้งกันในเรื่องที่ว่า (๑)นี้ธรรม (๒)นี้อธรรม (๓)นี้วินัย (๔)นี้ไม่ใช่วินัย (๕)นี้ตถาคตภาสิตไว้ตรัสไว้ (๖)นี้ตถาคตไม่ได้ภาสิตไว้ ไม่ได้ตรัสไว้ (๗)นี้จริยวัตรที่ตถาคตได้ประพฤติมา (๘)นี้จริยวัตรที่ตถาคตไม่ได้ประพฤติมา (๙)นี้ตถาคตบัญญัติไว้ (๑๐)นี้ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ (๑๑)นี้อาบัติ (๑๒)นี้อนาบัติ (๑๓)นี้อาบัติเบา(๑๔) นี้อาบัติหนัก (๑๕)นี้อาบัติมีส่วนเหลือ (๑๖)นี้อาบัติไม่มีส่วนเหลือ (๑๗)นี้อาบัติชั่วหยาบ (๑๘)นี้อาบัติไม่ชั่วหยาบ

ความขัดแย้งในประเด็นดังกล่าวอาจเกิดขึ้นได้ใน ๒ ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ ๑ เกิดจากคน ๒ คนหรือฝ่ายหนึ่งมีความคิดเห็นแตกต่างตรงกันข้ามกัน โดยหาข้อยุติไม่ได้ เช่น ฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี่ธรรม อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี่อธรรม ฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี่วินัย อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี่ไม่ใช่วินัย ฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี่เป็นอาบัติ อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี่ไม่เป็นอาบัติ

^๑ วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕-๒๒๖/๓๓๐-๓๔๕.

^๒ อภิภรณ์อีก ๓ อย่างที่เหลือ คือ (๑)อนุวาทิกภิภรณ์ ได้แก่ การที่ภิกษุใจทักด้วยสีลวิบัติ อาจารวิบัติ ปิฎกวิบัติ หรืออาชีวิวิบัติ เป็นลักษณะการใจทัก การกล่าวหา การฟ้องร้อง การประท้วง (๒)อาปัตตภิภรณ์ ได้แก่อาบัติทั้ง ๕ กอง อาบัติทั้ง ๗ กอง ประกอบด้วย ปาราชิก สังฆาทิเสส ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ฤทธัจจย ทุกกฏ ทุพภาษิต (๓)กิจจภิภรณ์ ได้แก่ ภาระหน้าที่ตามพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นธรรมเนียมโดยเฉพาะของสงฆ์ ประกอบด้วยอุปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม และญัตติจตุตถกรรม

ลักษณะที่ ๒ เกิดจากคน ๒ คนหรือฝ่าย คือ ฝ่ายที่แสดงความเห็นบิดเบือน เช่น แสดงธรรมว่าเป็นธรรม แสดงธรรมว่าเป็นอธรรม แสดงสิ่งที่มีชีวิตนัยว่าเป็นวินัย แสดงวินัยว่ามีชีวิตนัย แสดงกรณีที่เป็นอาบัติว่าไม่เป็นอาบัติ แสดงกรณีที่ไม่เป็นอาบัติว่าเป็นอาบัติ กับฝ่ายที่แสดงความเห็นตามความเป็นจริง เช่น แสดงธรรมว่าเป็นอธรรม แสดงธรรมว่าเป็นธรรม^๓ รวมเป็น ๙ คู่กรณี ๑๘ ประเด็น ปัญหาความขัดแย้งอย่างนี้ในองค์กรสงฆ์ ถือเป็นเรื่องใหญ่ เพราะเกี่ยวกับหลักการ เป็นทฤษฎีในกระบวนการกลุ่ม เป็นกระแสที่มีพลังมากในสังคมสงฆ์ ถ้าจัดการไม่เป็นระบบ จะทำให้เกิดความลุกลามใหญ่โตนำไปสู่ความแตกแยกในองค์กรหรือสังคมประเทศชาติ และทำยี่สิบที่สุดอาจทำให้เกิดความล่มสลายได้

เรื่องของภิกษุชาวกรุงโกสัมพีเป็นกรณีที่ควรศึกษาอย่างยิ่ง

เรื่องมีอยู่ว่า^๔ ณ อาวาสแห่งหนึ่งในกรุงโกสัมพี มีภิกษุอยู่ ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มสุดตันติกะ ซึ่งเชี่ยวชาญพระสูตร และกลุ่มวินัยธร ซึ่งเชี่ยวชาญพระวินัย วันหนึ่ง พระอุปัชฌาย์^๕ของพวกสุดตันติกะเข้าห้องสุขาพวัฏฐี^๖ เหลือน้ำชำระไว้ภาชนะแล้วออกมา พระอุปัชฌาย์ของพวกวินัยธรเข้าไปที่หลัง เห็นน้ำนั้นจึงออกมาถามภิกษุสุดตันติกะว่า “ท่านเหลือน้ำไว้หรือ ?”

ภิกษุสุดตันติกะตอบว่า “ผมเหลือน้ำไว้”

ภิกษุวินัยธรถามว่า “ในกรณีนี้ ท่านไม่รู้ว่าเป็นอาบัติหรือ ?”

ภิกษุสุดตันติกะตอบว่า “ผมไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ”

ภิกษุวินัยธรรกล่าวว่า “ท่าน ในกรณีนี้มีอาบัติอยู่”

ภิกษุสุดตันติกะกล่าวว่า “ถ้ามีอาบัติ ผมจะแสดงอาบัติ”

ภิกษุวินัยธรรกล่าวว่า “ท่าน ถ้าไม่ตั้งใจ ไม่มีสติ ก็ไม่มีอาบัติ”

เมื่อภิกษุวินัยธรรกล่าวอย่างนี้ ภิกษุสุดตันติกะจึงมีความเห็นในอาบัตินั้นว่าไม่เป็นอาบัติ ฝ่ายภิกษุวินัยธรรบอกพวกนิสิต(ศิษย์)ของตนว่า “ภิกษุสุดตันติกะนี้ แม้ต้องอาบัติก็ไม่รู้” พวกนิสิตของภิกษุวินัยธรจึงไปกล่าวกะพวกภิกษุสุดตันติกะว่า “อุปัชฌาย์ของพวกท่าน แม้ต้องอาบัติแล้วก็ยังไม่ว่าเป็นอาบัติ” พวกภิกษุสุดตันติกะจึงไปบอกแก่พระอุปัชฌาย์ของตน

^๓ คนที่แสดงธรรมว่าเป็นธรรม หรือแสดงธรรมว่าเป็นอธรรม แสดงสิ่งที่มีชีวิตนัยว่าเป็นวินัย หรือแสดงวินัยว่ามีชีวิตนัย เป็นต้น จัดเป็นฝ่ายธรรมวาทิ ส่วนคนที่แสดงธรรมว่าเป็นอธรรม หรือแสดงธรรมว่าเป็นธรรม แสดงสิ่งที่มีชีวิตนัยว่ามีชีวิตนัย หรือแสดงวินัยว่าเป็นวินัย เป็นต้น จัดเป็นฝ่ายธรรมวาทิ. วิ.ม.(ไทย) ๕/๔๖๘/๓๖๒-๓๖๔.

^๔ วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๕๑-.../๓๓๓-..., วิ.อ.(บาลี) ๓/๔๕๑/๒๔๓,

มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธรรมปทัฏฐกถา แปล ภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๗๔-๗๕.

^๕ “อุปัชฌาย์” เป็นชื่อเรียกพระเถระหรือพระมหาเถระผู้ทำหน้าที่บวชให้คนที่ประสงค์จะบวชเป็นภิกษุ

พระอุปัชฌาย์ของพวกภิกษุสุดต้นติกะกล่าวว่า “ในตอนต้น ภิกษุวินัยธรนี้กล่าวว่า ‘ไม่มีอาบัติ’ แต่ตอนนี้กลับกล่าวว่า ‘มีอาบัติ’ ภิกษุวินัยธรนี้พูดเท็จ” พวกภิกษุสุดต้นติกะจึงไปกล่าวกะพวกภิกษุวินัยธรว่า “อุปัชฌาย์ของพวกท่านพูดเท็จ”^๖ ในขณะที่เดียวกัน ภิกษุวินัยธรก็ลงอุกเขป नियกรรม^๗ แก่ภิกษุสุดต้นติกะ โดยกล่าวหาว่า “ต้องอาบัติแล้วไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ” จากนั้น ทั้ง ๒ กลุ่มก็ก่อความทะเลาะกันขยายวงกว้างออกไป จนถึงพวกอุบาสกอุบาสิกาผู้ถวายความอุปถัมภ์แก่พวกภิกษุ ๒ กลุ่มนี้

ปัญหาความขัดแย้งในหมู่ภิกษุชาวกรุงโกสัมพีเกี่ยวข้องกับการแสดงความคิดเห็นว่า นี่ธรรม นี่อธรรม นี่วินัย นี่ไม่วินัย นี่อาบัติ(เป็นอาบัติ) นี่อนาบัติ(ไม่เป็นอาบัติ) นี่อาบัติเบา นี่อาบัติหนัก เป็นต้นดังกล่าวมานั้น ซึ่งถือเป็นเรื่องใหญ่ เป็นพฤติกรรมกลุ่มไม่ใช่ปัจเจก

ในองค์กร สังคม ประเทศชาติก็เช่นเดียวกัน ถ้าเป็นเรื่องของสามัคคีภรรยาทะเลาะกัน พี่น้องทะเลาะกัน เพื่อนบ้านทะเลาะกัน อย่างนี้ถือเป็นเรื่องปัจเจก ไม่ใช่เรื่องที่มีนัยสำคัญอะไร ถึงจะลุกลามใหญ่โตแต่ก็ไม่ส่งผลทำให้องค์กร สังคมประเทศแตกแยกล่มสลาย เพราะเป็นเพียงอารมณ์ความรู้สึกที่ชอบไม่ชอบ เป็นเรื่องผลประโยชน์ที่ไม่ลงตัว เป็นเรื่องการแก่งแย่งอะไรบางอย่าง แต่ปัญหาความขัดแย้งที่ถือว่าเป็นเรื่องใหญ่ก็คือที่เกี่ยวกับหลักการ เช่น หลักศาสนา แนวความคิดทางการเมือง ซึ่งบางทีสาเหตุไม่ได้มาจากผลประโยชน์ ไม่ได้มาจากความโลภ ความโกรธ ความหลง ไม่ได้มาจากกิเลสตัณหาอื่นใดเลย แต่มาจากความคิดเห็นของแต่ละกลุ่มที่ไม่ตรงกันจริงๆ

เมื่อนำเอากรอบหรือวงวนความขัดแย้ง ๙ กรณี ๑๘ ประเด็นรวมทั้งกรณีความขัดแย้งของพวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ กลุ่มมาวางทาบกับเหตุการณ์ความขัดแย้งในสังคมปัจจุบัน จะเห็นได้ชัดว่า อยู่ในกรอบหรือวงวนเดียวกัน แต่จะมีข้อแตกต่างกันตรงที่วิธีการตัดสินขั้นสุดท้ายว่า “ฝ่ายไหนถูก ฝ่ายไหนผิด” ซึ่งจะอภิปรายในโอกาสต่อไป ขอยกกรณีความขัดแย้งทางการเมืองเป็นตัวอย่าง

ฝ่ายรัฐบาลบอกว่า “นโยบายนี้ถูกต้อง เป็นธรรม” ฝ่ายค้านบอกว่า “นโยบายนี้ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นธรรม” ฝ่ายรัฐบาลบอกว่า “นโยบายนี้ถูกต้อง สอดคล้องกับกฎหมาย” ฝ่ายค้านบอกว่า “นโยบายนี้ไม่ถูกต้อง ไม่สอดคล้องกับกฎหมาย”

^๖ การกล่าวหาว่า “พูดเท็จ” ในธรรมเนียมสงฆ์ เท่ากับเป็นการปรับอาบัติปาจิตตีย์ กล่าวคือ พวกภิกษุสุดต้นติกะกำลังบอกว่า “อุปัชฌาย์ของพวกภิกษุวินัยธร ต้องอาบัติปาจิตตีย์เพราะพูดเท็จ”. วิ.มหา.(ไทย) ๒/๒/๑๘๖.

^๗ “อุกเขป नियกรรม” แปลว่า กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุอันจะพึงขกเสียบ หมายถึงวิธีการลงโทษที่สงฆ์พึงกระทำแก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติแล้วไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ หรือไม่ยอมทำคิน(แสดง)อาบัติ หรือมีความเห็นชั่วร้าย(ทิฎฐิบาป) ไม่ยอมสละในทางปฏิบัติคือ ไม่ให้ภิกษุนั้นฉันทร่วม ไม่ให้อยู่ร่วม ไม่ให้มีสิทธิเสมอกับภิกษุทั้งหลาย กล่าวโดยสรุปก็คือถูกตัดสิทธิที่ภิกษุจะพึงมีพึงได้ชั่วคราว. วิ.จ. (ไทย) ๖/๔๖-๗๔/๘๕-๑๕๒.

ความขัดแย้งแบบนี้เป็นเรื่องปัจเจกนะ ถ้าถึงขั้นที่จะมีการฟ้องร้องกันตามกระบวนการแห่งกฎหมายบ้านเมืองก็เป็นอีกประเด็นหนึ่ง จะไม่นำมากล่าวในที่นี้

ปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับหลักการทางศาสนา แนวคิดทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม รวมทั้งวิถีชีวิตของคนในองค์กร ในสังคมประเทศชาติดังที่กล่าวมาแล้ว ที่เรียกว่าวิവാธการณ์ จำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างเป็นระบบ ตามหลักการและวิธีการที่นักคิดแนวสันติวิธีวางกรอบเอาไว้บ้าง ที่นักรัฐศาสตร์วางกรอบเอาไว้บ้าง ที่นักการศาสนาวางกรอบเอาไว้บ้าง ในที่นี้จะเสนอธรรมพื้นฐานเพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี พร้อมกับหลักการและวิธีการที่พระพุทธเจ้าได้วางเอาไว้และถือปฏิบัติในสมัยพุทธกาล

๑. ธรรมพื้นฐาน

เมื่อกรณีความขัดแย้งของภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ กลุ่มลุกลามใหญ่โตมากขึ้น พระพุทธเจ้าทรงพยายามไกล่เกลี่ยโดยตรัสถึง ๓ ครั้งว่า “อย่าเลย ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่าขาดหมาง อย่าทะเลาะ อย่าขัดแย้ง อย่าวิวาทกันเลย” ก็ไม่มีผลทำให้ภิกษุเหล่านั้นหันมาสามัคคีกัน และมีที่ท่าจะลุกลามใหญ่โตออกไปเรื่อยๆ ภิกษุผู้เป็นธรรมวาทีรูปหนึ่ง ไม่ประสงค์จะให้พระพุทธองค์ต้องมาลำบากกับการไกล่เกลี่ยพวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ กลุ่มนี้ จึงกราบทูลตอบพระพุทธองค์ ๓ ครั้งเช่นเดียวกันว่า

ขอพระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นธรรมสามีมองโปรดรอไปก่อน ขอพระองค์จงทรงชวนชวายน้อย ประกอบตามสุขวิหารธรรมในปัจจุบันอยู่เถิด พวกข้าพระพุทธเจ้าจะปรากฏเพราะความขาดหมาง เพราะความทะเลาะ เพราะความขัดแย้ง เพราะการวิวาทนั่นเอง พระพุทธเจ้าข้า^๔

พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าภิกษุเหล่านั้นดื้อด้าน ทำให้สามัคคีกันไม่ได้ง่าย จึงเสด็จหนีไป เมื่อเสด็จไปถึงที่แห่งหนึ่งชื่อปาจิณวังสทายวัน ซึ่งเป็นที่พักจำพรรษาของพระอนุรุทธะ พระนันทิยะ และพระกิมพิละ ทั้ง ๓ ท่านมีความสามัคคีกันอย่างยิ่ง เป็นแบบอย่างด้านความสามัคคีของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าตรัสถามวิธีการอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี ภิกษุทั้ง ๓ รูปกราบทูลถึงวิถีคิดในการอยู่ร่วมกันก่อนว่า “พวกข้าพระองค์จะคิดอยู่เสมอว่า ‘นับเป็นโชคเป็นลาภ เป็นความดีงามแล้วที่ได้อยู่ร่วมกับเพื่อนพรหมจารีนี้’” ต่อจากนั้น ได้กราบทูลวิธีการ สรุปความได้ดังนี้^๕

พระพุทธเจ้าข้า พวกข้าพระองค์นั้นเข้าได้เข้าไปตั้งเมตตาทายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตานิกรรมทั้งต่อหน้าและลับหลังในกันและกัน เอาใจใส่ถนอมน้ำใจกันและกัน ช่วยกันทำงาน คนละไม้คนละมือ และนั่งประชุมสนทนาธรรมกันทุกๆ ๕ วัน

^๔ ข้อความนี้แปลให้เข้าใจชัดก็หมายถึงว่า “ขอพระพุทธองค์จงทรงปลีกตัวออกไปดูอยู่ห่างๆ อย่าได้เข้ามายุ่งเกี่ยวกับการทะเลาะวิวาทกันนี้เลย พวกภิกษุที่ทะเลาะกันเมื่อประสบความทุกข์ยากมากเข้า ไม่ช้าไม่นานก็จะรู้สึกสำนึกได้เอง”. วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๓/๓๕๓.

^๕ วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๖/๓๕๖-๓๕๘.

ธรรมเหล่านี้ล้วนเป็นพื้นฐานแห่งความสามัคคีทั้งในองค์กรสงฆ์และสังคมทุกชั้น นัยหนึ่งเหมือนกับ เป็นปุ๋ยที่ทำให้ความสามัคคีเจริญงอกงาม อีกนัยหนึ่งก็เป็นเหมือนยาที่จะกำจัดหรือละลายเชื้ออันจะนำไปสู่ ความขัดแย้งซึ่งอาจจะเกิดขึ้นในเวลาใดเวลาหนึ่ง วันนี้ไม่เกิด วันหน้าอาจจะเกิดถ้าไม่มีธรรมพื้นฐานคือเมตตา ทางกาย วาจา ใจ การถนอมน้ำใจ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และการนั่งสนทนาเกี่ยวกับความดีงามทุก ๆ ๕ วัน

๒. หลักการและวิธีการ

๒.๑ สัมมุขาวินัย

อย่างที่อภิปรายไว้ในตอนต้นว่า เหตุการณ์ความแย้งในองค์กรสงฆ์กับสังคมทุกชั้นจะอยู่ในกรอบหรือ วัฏวนเดียวกัน แต่จะมีข้อแตกต่างกันตรงที่วิธีการตัดสินขั้นสุดท้ายว่า “ฝ่ายไหนถูก ฝ่ายไหนผิด” และก็อย่างที่ บอกไว้แล้วเช่นกันว่า “ในด้านความรู้สึกแล้ว ตัดสินไม่ได้ว่าฝ่ายไหนถูก ฝ่ายไหนผิด ทุกฝ่ายล้วนเห็นว่าตัวเอง ถูกทั้งสิ้น” ในการหาข้อยุติ จะอภิปรายกรณีขององค์กรสงฆ์ก่อน เมื่อเกิดกรณีความขัดแย้งจะใช้วิธีการที่ เรียกว่า สัมมุขาวินัยอย่างไร ?

ว่าด้วยหลักการก่อน สัมมุขาวินัย แปลว่า ระเบียบปัญหาความขัดแย้งในที่พร้อมหน้า หมายถึงการที่ทุก ฝ่ายที่เกี่ยวข้องมาประชุมพร้อมหน้ากัน นำประเด็นปัญหามาพูดคุยกันแล้วหาข้อยุติและมีความเป็นธรรม ประเด็นสำคัญอยู่ที่ “ความเป็นธรรม” ข้อนี้มีนัยที่ควรศึกษาอย่างยิ่ง ความเป็นธรรมหรือความไม่เป็นธรรม ขึ้นอยู่กับคุณลักษณะและบทบาทขององค์ประชุม คือผู้ที่เข้าร่วมประชุมเป็นธรรมวาทีหรืออธรรมวาที และฝ่าย ไหนมีบทบาทในการชี้นำมากกว่าระหว่างธรรมวาทีกับอธรรมวาที

คำว่า “ธรรมวาที” แปลว่า ผู้มักกล่าวถูกต้องตามหลักการ

คำว่า “อธรรมวาที” แปลว่า ผู้มักกล่าวไม่ถูกต้องตามหลักการ

สัมมุขาวินัยที่ชื่อว่าไม่เป็นธรรม อาจแยกพิจารณาได้เป็น ๓ กรณี ดังนี้^{๑๐}

กรณีที่ ๑ ผู้เข้าร่วมประชุมเกือบจะทั้งหมดเป็นธรรมวาที มีเพียงหนึ่งรูปเท่านั้นเป็นอธรรมวาที แต่ อธรรมวาทีเป็นผู้มีบารมีมีอิทธิพล เป็นที่เกรงใจของผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด หรือมีวาตะเจียบคม สามารถ จัดระบบความคิดแสดงเหตุผลได้ชัดเจน จึงมีบทบาทในการชี้นำที่ประชุมให้ยินยอมเห็นคล้อยตาม จนกระทั่ง ปัญหายุติ อย่างนี้ชื่อว่าสัมมุขาวินัยที่ไม่เป็นธรรม

กรณีที่ ๒ ผู้เข้าร่วมประชุมเกือบจะทั้งหมดเป็นธรรมวาที มีเพียงสองถึงสามรูปเท่านั้นเป็นอธรรมวาที แต่พวกอธรรมวาทีเป็นผู้มีบารมีมีอิทธิพล เป็นที่เกรงใจของผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด หรือมีวาตะเจียบคม สามารถจัดระบบความคิดแสดงเหตุผลได้ชัดเจน จึงมีบทบาทในการชี้นำที่ประชุมให้ยินยอมเห็นคล้อยตาม จนกระทั่งปัญหายุติ อย่างนี้ชื่อว่าสัมมุขาวินัยที่ไม่เป็นธรรม

^{๑๐} วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๘๗-๑๘๘/๒๕๖-๒๕๘.

กรณีที่ ๓ ผู้เข้าร่วมประชุมส่วนหนึ่งเป็นธรรมวาที มีผู้เข้าร่วมประชุมจำนวนตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปเป็นธรรมวาที แต่พวกอธรรมวาทีเป็นผู้มีบารมีมีอิทธิพล เป็นที่เกรงใจของผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด หรือมีวาทีเฉียบคมสามารถจัดระบบความคิดแสดงเหตุผลได้ชัดเจน จึงมีบทบาทในการชี้หน้าที่ประชุมให้ยินยอมเห็นคล้อยตามจนกระทั่งปัญหายุติ อย่างนี้ชื่อว่าสัมมุขาวินัยที่ไม่เป็นธรรม

สัมมุขาวินัยที่ไม่เป็นธรรมอย่างนี้ แม้จะทำให้ปัญหาความขัดแย้งยุติก็ถือว่าไม่ถูกต้อง เพราะองค์ประชุมถูกอิทธิพลฝ่ายอธรรมครอบงำ คนดีมีคุณธรรมไม่มีอิสระทางความคิดที่จะทำการใดๆตามที่ตัวต้องการได้

ส่วนสัมมุขาวินัยที่ชื่อว่าเป็นธรรมนั้น ได้แก่การที่ฝ่ายธรรมวาทีมีจำนวนหนึ่งคน จำนวนสองถึงสามคน หรือจำนวนตั้งแต่ ๔ คนขึ้นไปเป็นผู้มีบารมีมีอิทธิพล เป็นที่เกรงใจของผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด หรือมีวาทีเฉียบคม สามารถจัดระบบความคิดแสดงเหตุผลได้ชัดเจน จึงมีบทบาทในการชี้หน้าที่ประชุมให้ยินยอมเห็นคล้อยตาม จนกระทั่งปัญหายุติ

เห็นได้ชัดว่า บทสรุปของการแก้ปัญหาตามกรอบแห่งสัมมุขาวินัยนั้น ไม่ได้ถือเอาตามมติเสียงเอาข้างมากเป็นประมาณ แต่ยึดถือคุณสมบัติของผู้ลงมติเป็นสำคัญ กล่าวคือ มติที่นำไปสู่การยุติปัญหาต้องมาจากบุคคล คณะ หรือสองขั้วที่เป็นฝ่ายธรรมวาที ซึ่งอาจเป็นเสียงข้างน้อยหรือเสียงข้างมากก็ได้ อย่างไรก็ตาม ถ้าปัญหาไม่สามารถให้ยุติได้ตามกระบวนการแห่งสัมมุขาวินัย แนวทางแก้ปัญหา ก็จะพัฒนาไปสู่อีกกระบวนการหนึ่ง ซึ่งจะอภิปรายในโอกาสต่อไป

ต่อมา คือวิธีการแห่งสัมมุขาวินัยเป็นอย่างไร ?^{๑๑} สำคัญในกระบวนการแห่งสัมมุขาวินัยอยู่ที่ความพร้อม ๔ ประการ ประกอบด้วย (๑)ความพร้อมหน้าสงฆ์ (๒)ความพร้อมหน้าธรรม (๓)ความพร้อมหน้าวินัย และ(๔)ความพร้อมหน้าบุคคล

คำว่า “ความพร้อมหน้าสงฆ์” หมายถึงกรณีความขัดแย้งนั้นๆ ต้องการองค์ประชุมจำนวนเท่าไร มาร่วมประชุมแก้ปัญหา เช่น ๔ รูปขึ้นไป ๕ รูปขึ้นไป ๑๐ รูปขึ้นไป หรือ ๒๐ รูปขึ้นไป^{๑๒} มีผู้มาประชุมครบตามจำนวน ผู้อื่นซึ่งเกินจำนวนองค์ประชุมไปและอยู่ในวิสัยที่จะต้องมาประชุมด้วยแต่บังเอิญมาประชุมไม่ได้ด้วยเหตุสุดวิสัยก็ได้มอบฉันทามติมาแล้ว และผู้ที่มาร่วมประชุมไม่มีแม้แต่คนเดียวที่คัดค้าน

^{๑๑} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๒๘-๒๓๐/๓๔๔-๓๔๘.

^{๑๒} คำว่า “กรณี” ในที่นี้หมายถึง “กรรม” เช่น พิธีลงอุโบสถสวดพระปาติโมกข์ เป็นกรรมอย่างหนึ่งเรียกว่า ญัตติกรรม ต้องการพระภิกษุมาเป็นองค์ประชุมตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป พิธีอุปสมบทเป็นกรรมอย่างหนึ่ง เรียกว่า ญัตติจตุตถกรรม ในเขตชนบทห่างไกลความเจริญ ต้องการพระภิกษุมาเป็นองค์ประชุมตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไป ในเขตเมือง ต้องการพระภิกษุมาเป็นองค์ประชุมตั้งแต่ ๑๐ รูปขึ้นไป

คำว่า “ความพร้อมหน้าธรรม ความพร้อมหน้าวินัย” หมายถึง กรณีความขัดแย้งนั้นๆ ระวังโดยธรรม โดยวินัย^{๑๓} โดยสัตตสุตต^{๑๔}

คำว่า “ความพร้อมหน้าบุคคล” หมายถึง โจทก์และจำเลยทั้งสองซึ่งเป็นคู่กรณีอยู่พร้อมหน้ากัน

ในทางปฏิบัติ เมื่อบุคคล ๒ ฝ่ายเกิดกรณีความคิดเห็นขัดแย้งกันเกี่ยวกับหลักการดังกล่าวมา ถ้าสามารถตกลงกันได้ ปัญหาความขัดแย้งยุติ ก็ไม่ต้องใช้กระบวนการล้มเลิกวินัย แต่ถ้าไม่สามารถตกลงกันได้ ปัญหาความขัดแย้งยังคงมีอยู่ จะต้องนำไปสู่กระบวนการล้มเลิกวินัย โดยผู้ซึ่งเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายจะทำหน้าที่จัดให้กระบวนการแก้ปัญหาดำเนินไป นั่นคือ จัดให้มีการประชุมสงฆ์(ความพร้อมหน้าสงฆ์) นำกรณีความขัดแย้งไปเทียบเคียงกับหลักพระธรรมวินัย(ความพร้อมหน้าธรรม ความพร้อมหน้าวินัย) และเรียกคู่กรณีมาอยู่พร้อมหน้ากันในที่ประชุมสงฆ์นั้น(ความพร้อมหน้าบุคคล) ทำการวินิจฉัยกรณีความจนกว่าปัญหาจะยุติ

ในกรณีที่กระบวนการแก้ปัญหา กำลังดำเนินไปอยู่ และกำลังมีการวินิจฉัยกรณีความอยู่ มีเสียงคัดค้านหรือสนับสนุนดังแข็งแข็งจนเกิดความวุ่นวายในที่ประชุม ที่ประชุมต้องเลือกภิกษุบางรูปในที่ประชุมนั้นผู้มีความสมบัติเช่น เป็นผู้มีความดี เป็นพหูสูต จำปาติโมกข์ได้ รู้กฎระเบียบดี ตั้งเป็นคณะทำงาน^{๑๕}แล้วมอบหมายให้นำกรณีความไปวินิจฉัยเพื่อหาข้อยุติ แจ้งให้ที่ประชุมรับทราบ ในกรณีที่แม้จะตั้งคณะทำงานวินิจฉัยแล้วก็ไม่สามารถยุติปัญหาได้ จะต้องนำไปสู่กระบวนการขั้นต่อไปที่เรียกว่า “เขมยยสิกาวินัย”^{๑๖}

๒.๒ เขมยยสิกาวินัย

เขมยยสิกาวินัย แปลว่า ระวังปัญหาความขัดแย้งตามเสียงข้างมาก เหมือนกระบวนการประชาธิปไตย แต่มีหลักการสำคัญประกอบการพิจารณาดำเนินการอยู่ ๒ ประการ คือ

^{๑๓} คำว่า “โดยธรรม โดยวินัย” หมายถึง (๑)มติที่ใช้ตัดสินเป็นของฝ่ายธรรมวาที (๒)กระบวนการทั้งหมดมีรากฐานมาจากกุศลเจตนา (๓)เป็นที่ยอมรับได้ตามความรู้สึกของโจทก์และจำเลย (๔)สอดคล้อง/คล้อยตามหลักกุศลธรรมทั้งหมด โดยสรุปคือ นำเอาหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ตามพระธรรมวินัยมาใช้ปฏิบัติ มีการวินิจฉัยถูกธรรม ถูกวินัย

^{๑๔} คำว่า “สัตตสุตต” แปลว่า คำสอนของพระศาสดา ในที่นี้ ผู้เขียนเห็นว่าเป็นคำสร้อยของคำว่า “ธรรม”

^{๑๕} กระบวนการนี้เรียกว่า “อุพพาหิกวี” คือ วิธีระงับปัญหาความขัดแย้ง(วิวาทาธิกรรม)ในกรณีที่ประชุมสงฆ์มีความไม่สะดวกด้วยเหตุบางอย่าง (เช่นเกิดเสียงดังแข็งแข็ง) สงฆ์จึงเลือกภิกษุบางรูปในที่ประชุมนั้น ตั้งเป็นคณะแล้วมอบเรื่องให้นำไปวินิจฉัย. วิ.อ.(บาลี) ๓/๒๓๑/๒๕๕.

^{๑๖} อย่างไรก็ตาม กรณีความที่จะต้องนำไปสู่กระบวนการเขมยยสิกาวินัย บางกรณีก็ไม่ได้ผ่านกระบวนการ “อุพพาหิกวี” เสมอไป จากข้อมูลในคัมภีร์วินัยปิฎกภาษาไทย (วิ.จ.๖/๒๓๕/๓๕๔-๓๕๕) ดูเหมือนว่า บางกรณีก็ผ่านกระบวนการล้มเลิกวินัยหลายรูปแบบ เช่น ให้สงฆ์ ให้พระเถระหลายรูป ให้พระเถระ ๓ รูป ให้พระเถระ ๒ รูป หรือให้เถระ ๑ รูปเป็นผู้มีบทบาทในการดำเนินการ หรือแม้กระทั่งว่า ให้สงฆ์วัดนี้ดำเนินการแล้ว คู่กรณีไม่พอใจก็ไปให้สงฆ์วัดโน้นดำเนินการ เมื่อได้ทดลองทุกวิธีการตามหลักพระธรรมวินัยแล้วก็ยังไม่เป็นที่พอใจของคู่กรณี แม้ตามหลักพระธรรมวินัยจะถือว่า “กรณีความยุติแล้ว” แต่จะต้องนำไปสู่กระบวนการเขมยยสิกาวินัย เพื่อให้เกิดความพอใจของทุกฝ่าย

ประการที่ ๑ การแต่งตั้งบุคคลขึ้นมาดำเนินการ โดยสงฆ์พึงแต่งตั้งภิกษุให้เป็นผู้ดำเนินการจับสลาก ภิกษุผู้สมควรได้รับการแต่งตั้งต้องมีคุณสมบัติ ๕ อย่างคือ (๑)ไม่ลำเอียงเพราะชอบ (๒)ไม่ลำเอียงเพราะชัง (๓)ไม่ลำเอียงเพราะหลง (๔)ไม่ลำเอียงเพราะกลัว (๕)รู้จักสลากที่จับแล้วและยังมิได้จับ

ประการที่ ๒ การจับสลากที่ถือว่าไม่ชอบธรรมและชอบธรรม กรณีที่ต้องนำไปสู่กระบวนการแยกยุติ กำนัน สงฆ์ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบต้องใคร่ครวญโดยถ้วนถี่จนมั่นใจได้ว่า (๑)ปัญหาความขัดแย้งนั้น ไม่ใช่เรื่อง เล็กน้อย (๒)แต่เป็นเรื่องใหญ่โตลุกลามไปไกล ต้องมั่นใจว่า(๓)ภิกษุคู่กรณีมีสติสัมปชัญญะและมีเหตุผลพอ เจริญจากรู้เรื่อง ต้องมั่นใจว่าในหมู่ภิกษุผู้มีส่วนร่วมในความขัดแย้งนั้น (๔)พวกธรรมวาทีมียากกว่า ต้องมั่นใจ ว่าแม้ขณะนั้นธรรมวาทีมียากกว่า แต่เมื่อกรณีความเข้าสู่กระบวนการจับสลาก (๕)ธรรมวาทีมียากกว่า มากกว่า ต้องมั่นใจว่า เมื่อแก้ปัญหาด้วยกระบวนการนี้ (๖)สงฆ์จะไม่แตกกันและ(๗)รู้วิธีป้องกันไม่ให้สงฆ์แตก กัน ต้องมั่นใจว่า เมื่อถึงขั้นตอนการจับสลาก (๘)พวกธรรมวาทีมียากกว่า(๙)จับสลากโดยชอบธรรม และ(๑๐)จับตามความคิดเห็นของตนเอง โดยไม่มีใครชี้นำ เมื่อมั่นใจว่ามีองค์ประกอบครบถ้วนทั้งหมดดังกล่าว นี้ สงฆ์(ภิกษุ)ค่อยดำเนินการให้จับสลาก จึงจะถือว่าชอบธรรม ถ้าขาดองค์ประกอบข้อใดข้อหนึ่งไปถือว่าการ จับสลากนั้นไม่ชอบธรรม

ในทางปฏิบัติ เมื่อสงฆ์ได้แต่งตั้งบุคคลผู้มีคุณสมบัติครบ ๕ อย่างด้วยวิธีเป็นทางการที่เรียกว่า “ญัตติ ทุติยกรรมวาจา” แล้ว สงฆ์ต้องทำให้กระบวนการดำเนินไปอย่างชัดเจน มีมติเห็นชอบรับรองทุกขั้นตอน การ จับสลากมี ๓ วิธี คือ (๑)วิธีปกปิด (๒)วิธีกระซิบบอก (๓)วิธีเปิดเผย ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับความยินยอมของพวก ภิกษุคู่กรณี

วิธีการแบบปกปิดมีหลักการสำคัญ ๓ อย่างคือ (๑)แบ่งสลากออกเป็นสลากมีสีกับไม่มีสี (๒)สลากที่ ถูกจับขึ้นต้องปิดเป็นความลับ (๓)ต้องให้แน่ใจว่า ฝ่ายธรรมวาทีมียากกว่า โดยภิกษุเจ้าหน้าที่ต้องชี้แจงให้ทุก ฝ่ายเข้าใจขั้นตอนอย่างชัดเจน วิธีการกระซิบบอกมีหลักการเหมือนกับวิธีการปกปิด ต่างกันแต่เพียงว่าไม่ต้อง ทำเป็นสลากมีสีกับไม่มีสี ส่วนวิธีการเปิดเผยก็เป็นกระบวนการเปิดเผยทุกขั้นตอน

กรณีความที่ยุติโดยใช้วิธีการดังกล่าวมานี้ เรียกว่ายุติโดยกระบวนการสัมมุขาวินัยและแยกยุติกาวินัย

๒.๓ ตินวัตถารกะ

ตามหลักพระวินัย การแก้ปัญหาความคิดเห็นขัดแย้งกัน มีแนวปฏิบัติให้เลือกได้ ๒ ทางเท่านั้น คือ สัมมุ ขาวินัยกับแยกยุติกา แต่บางกรณีที่ไม่สามารถแก้ปัญหานั้นทำให้ความขัดแย้งยุติลงได้ โดยเฉพาะปัญหา ความขัดแย้งที่มีความซับซ้อนและมีที่ท่าว่าจะลุกลามไปสู่ความรุนแรง ทำให้เกิดความแตกแยก และคู่กรณีก็

ตระหนักข้อเท็จจริงนี้ กรณีอย่างนี้อาจนำไปสู่กระบวนการแก้ปัญหาด้วยวิธีที่ ๓ ก็ได้^{๑๓} นั่นคือการ ประนีประนอม ที่เรียกว่า ตินวัตถารกะ แปลตามตัวอักษรว่า กลบไว้ด้วยหญ้า

มี ๒ กรณีที่น่าสนใจซึ่งดูเหมือนว่าปัญหาจะยุติลงด้วยตินวัตถารกะ หนึ่งคือกรณีความขัดแย้งของ พวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพี สองคือกรณีความขัดแย้งระหว่างพวกภิกษุวัชชีบุตรชาวกรุงเวสาลีกับภิกษุต่างถิ่นมี พระยสกาถนทกบุตรเป็นต้นเกี่ยวกับวัตถุ ๑๐ ประการ โดยพวกภิกษุวัชชีบุตรเห็นว่าถือปฏิบัติได้ ไม่ผิดพระ วินัย ในขณะที่ภิกษุพวกอื่นเห็นว่าถือปฏิบัติไม่ได้ ผิดพระวินัย^{๑๔} ซึ่งความเห็นแย้งกันนี้นำไปสู่การทำทุติย สังคายนา(สังคายนาครั้งที่ ๒ ในอินเดีย)

เฉพาะปัญหาความขัดแย้งของหมู่ภิกษุชาวกรุงโกสัมพีเท่านั้น ที่เนื่องจากเป็นพฤติกรรมกลุ่ม จึงเป็น เรื่องยากที่จะแก้ไขด้วยหลักการและวิธีการที่เป็นระบบใดระบบหนึ่ง ได้มีการใช้หลักการและวิธีการหลายอย่าง ผสมกัน เช่น กระบวนการทางสังคมทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ทำยที่สุดแล้วดูเหมือนว่าจะใช้กระบวนการ ตินวัตถารกะ(แม้จะไม่มีหลักฐานระบุไว้ชัดเจนก็ตาม) โดยในเบื้องต้น อุบาสกและอุบาสิกาชาวกรุงโกสัมพีครั้น ทราบว่า พระพุทธเจ้าเสด็จหลีกไปอยู่ที่ป่าปารีไลยกะและเสด็จต่อไปยังกรุงสาวัตถีเพราะกรณีความขัดแย้งของ พวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพี จึงเห็นร่วมกันว่าจะไม่อภิวัต ไม่ลูกรับ ไม่ทำอัญชลีกรรม ไม่ทำสามัคยกรรม ไม่ สักการะ ไม่เคารพ ไม่นับถือ ไม่คบหา ไม่บูชาพวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ทำให้พวกเธอเกิดความสำนึกผิด จึง ชวนกันไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและระงับข้อพิพาทในสำนักของพระพุทธองค์ ณ กรุงสาวัตถี ระหว่างทางจากกรุง โกสัมพีถึงกรุงสาวัตถีก็ถูกระบวนการทางสังคมลงโทษตามสมควรแก่กรณี เมื่อไปถึงกรุงสาวัตถีแล้ว จึงเริ่ม กระบวนการประนีประนอม^{๑๕} โดยยกเลิกอุกเขปนียกรรมที่ลงแก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติ มีการทำสังฆสามัคคีร่วมกัน ต่อจากนั้นมีการทำอุโบสถยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง

^{๑๓} วิ.จ.(ไทย) ๖/๒๔๐/๓๖๕-๓๖๖. พระพุทธเจ้าตรัสเป็นแนวทางไว้ สรุปความได้ว่า “กรณีพวกภิกษุบาดหมาง ทะเลาะวิวาทกัน พุดและทำสิ่งที่ไม่สมควรมากมาย ต่อมาสำนึกได้ว่า การบาดหมาง ทะเลาะวิวาทกัน ปรับอาบัติกันและกัน ยิ่ง จะทำให้กรณีความลุลกลามไปสู่ความรุนแรง ความแตกแยก จึงหันหน้ามาปรึกษาหารือกัน กรณีระลึกได้และเห็นร่วมกันอย่างนี้ อนุญาตให้ระงับกรณีความด้วยตินวัตถารกะ-การประนีประนอม”

^{๑๔} วิ.จ.(ไทย) ๗/๔๔๖-.../๓๕๓-... เช่น พวกภิกษุวัชชีบุตรเห็นว่า การฉันโภชนะในเวลาวิกาลเมื่อเจา(ของดวง อาทิตย์) เลย (เวลาเที่ยงวัน) ไป ๒ องคุลี (นิ้ว) พวกภิกษุวัชชีบุตรเห็นว่าทำไม่ได้ไม่ผิดพระวินัย ในขณะที่ภิกษุพวกอื่นเห็นว่า “ต้อง อาบัติปาจิตตีย์ เพราะฉันโภชนะในเวลาวิกาล” ตามบทบัญญัติแห่งสิกขาบทที่ ๗ โภชนวรรค. วิ.มท.(ไทย) ๒/๒๔๘/๔๐๕.

^{๑๕} ดูจากคำพูดของภิกษุเหล่านั้นแล้ว เห็นชัดว่ามีนัยเชิงประนีประนอม(ตินวัตถารกะ) ดังนี้ “ท่านทั้งหลาย ความ บาดหมาง ความทะเลาะ ความขัดแย้ง ความวิวาท ความแตกแห่งสงฆ์ ความร้าวรานแห่งสงฆ์ ความแบ่งแยกแห่งสงฆ์ การทำ สงฆ์ให้เป็นต่างๆ กัน ได้มีแล้วเพราะเรื่องใด ภิกษุรูปนั้นผู้ต้องอาบัติถูกลงอุกเขปนียกรรมแล้ว เห็นอาบัติและสงฆ์รับเข้าหมู่แล้ว เอาละ พวกเราจะทำสังฆสามัคคีเพื่อระงับเรื่องนั้น”. วิ.ม.(ไทย) ๕/๔๖๕/๓๖๕.

หลักการและวิธีการของติณวัตถารกะเป็นอย่างไร ? หลักการและวิธีการที่สำคัญคือ กรณีความที่ จะระงับด้วยกระบวนการติณวัตถารกะนั้น ต้องมาจากสาเหตุที่ไม่รุนแรงแต่มีที่ทำว่าจะลุกลาม(เหมือนกรณีน้ำผึ้งหยดเดียว) เช่นกรณีการปรับอาบัติปาจิตตีย์กันของพวกภิกษุกรุงโกสัมพี ในทางปฏิบัติ มีขั้นตอนดังนี้^{๒๐}

ขั้นที่ ๑ ภิกษุผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกรูปประชุมกัน ภิกษุรูปหนึ่งในที่ประชุมซึ่งเป็นคนกลาง ทำหน้าที่ตั้งเรื่อง(จัดวาระหรือตั้งญัตติ)อย่างเป็นทางการให้ที่ประชุมทราบว่าจะมีการระงับกรณีความด้วยติณวัตถารกะ

ขั้นที่ ๒ ภิกษุผู้เป็นตัวแทนของคู่กรณีแต่ละฝ่ายในที่ประชุมซึ่งเป็นผู้ตั้งเรื่องอย่างเป็นทางการให้ที่ประชุมทราบว่าจะมีการระงับกรณีความด้วยติณวัตถารกะ โดยพร้อมที่จะแสดงอาบัติ(ความผิด)ของกันและกันที่ประชุม

ขั้นที่ ๓ ภิกษุผู้เป็นตัวแทนของคู่กรณีแต่ละฝ่ายในที่ประชุมซึ่งเป็นผู้ตั้งเรื่องอย่างเป็นทางการให้ที่ประชุมทราบว่าจะมีการระงับกรณีความด้วยติณวัตถารกะ โดยพร้อมที่จะแสดงอาบัติ(ความผิด)ของกันและกันที่ประชุมนั้น ต่อจากนั้นก็ประกาศขอมติ ถ้าไม่มีใครคัดค้าน ถือว่ากรณีความนั้นๆ ยุติ

เมื่อนำลำดับขั้นวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามกรอบธรรมเนียมสงฆ์ ตั้งแต่ขั้นสัมมุขาวินัย เภภุยยลิกาวิสัย และติณวัตถารกะมาวางทาบกับวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมปัจจุบัน จะเห็นความเหมือนและความต่างที่ชัดเจนดังนี้

ความเหมือน:

เมื่อความขัดแย้ง^{๒๑}เกิดขึ้นในสังคมคุณุหัสถ์ บางครั้งบางกรณีก็ดำเนินการระงับความขัดแย้งโดยการประชุมพร้อมเพรียงกันของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมด (ความพร้อมหน้าสงฆ์และความพร้อมหน้าบุคคล) มีการนำข้อกฎหมายมาเป็นเกณฑ์วินิจฉัยความถูกความผิด(ความพร้อมหน้าวินัย) กระบวนการนี้เทียบได้กับวิธีสัมมุขาวินัยในธรรมเนียมสงฆ์ บางครั้งบางกรณีมีการแต่งตั้งบุคคลขึ้นมาดำเนินการ มีการประชุมคู่กรณี ดำเนินการลงมติ(ลงคะแนน) แล้ววินิจฉัยตัดสินโดยเสียงข้างมาก กรณีนี้เทียบได้กับวิธีเภภุยยลิกาวิสัยในธรรมเนียมสงฆ์ บางครั้งบางกรณีมีการเสนอจากคู่กรณีหรือจากบุคคลใดๆให้มีคนกลางดำเนินการให้คู่กรณีไกล่เกลี่ยยุติความขัดแย้งกัน กรณีนี้เทียบได้กับวิธีติณวัตถารกะในธรรมเนียมสงฆ์ โดยสรุปคือ กรอบดำเนินการหรือกระบวนการขั้นตอนในการระงับความขัดแย้งตามธรรมเนียมสงฆ์และสังคมคุณุหัสถ์มีความเหมือนกันเป็นส่วนใหญ่

ความต่าง:

ความต่างที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ ในธรรมเนียมสงฆ์เน้นความเป็นธรรมในหลักการ ข้อสำคัญอยู่ที่ “ความเป็นธรรม” ความเป็นธรรมขึ้นอยู่กับคุณลักษณะและบทบาทขององค์ประชุม กล่าวคือ ในจำนวนผู้เข้าร่วมประชุมนั้น ฝ่ายธรรมวาที่อาจมีจำนวนน้อยกว่าหรือมากกว่าก็ได้ แต่จะต้องเป็นผู้มีบทบาทในการชี้แนะ

^{๒๐} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๒-๒๑๔/๓๒๖-๓๓๐.

^{๒๑} “ความขัดแย้ง” ในที่นี้ หมายถึงการแสดงความคิดเห็นไม่ตรงกันจนนำไปสู่การวิวาทบาดหมางกัน เป็นเรื่องของ “ทิฏฐิ” ของคณะ กลุ่ม ฝ่ายในสังคม ไม่ใช่เรื่องผิดกฎหมายบ้านเมือง

ที่ประชุมมากกว่าฝ่ายอธรรมวาที ในกรณีที่มีการลงคะแนนเสียงก็เช่นเดียวกัน ก่อนการลงคะแนน ระหว่างลงคะแนน และหลังลงคะแนน จะต้องให้แน่ใจได้ว่า คะแนนเสียงที่มากกว่านั้นมาจากฝ่ายอธรรมวาที ไม่ใช่มาจากฝ่ายอธรรมวาที ในขณะที่สังคมคฤหัสถ์พูดถึง “ความเป็นธรรม” เหมือนกัน แต่ไม่ได้พูดถึงบทบาทของฝ่ายที่เป็นธรรมวาทีหรืออธรรมวาที ซึ่งเป็นที่มาแห่งความเป็นธรรมหรือความไม่เป็นธรรมอย่างแท้จริง ผู้ที่มีบทบาทซึ่งนำที่ประชุมจะมีสมบัติหรือลักษณะอย่างไรก็แล้วแต่ ทำที่ดีที่สุด ถ้าที่ประชุมเห็นตามก็ถือเป็นข้อยุติตามนั้น กรณีที่มีการลงคะแนนเสียงตัดสิน ให้ยึดเอาคะแนนเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ โดยไม่คำนึงว่าจะเป็นคะแนนเสียงที่มาจากฝ่ายอธรรมวาทีหรืออธรรมวาที นี่เป็นความต่างกันประการที่ ๑

ประการที่ ๒ ในขั้นตอนก่อนนำกรณีความเข้าสู่กระบวนการวินิจฉัยตัดสิน ธรรมเนียมสงฆ์มีหลักอยู่ว่า คู่กรณีต้องมีสติสัมปชัญญะและมีเหตุผลพอเจรจากันรู้เรื่อง จึงจะดำเนินการแก้ปัญหาตามกระบวนการนั้นๆ ถ้ารู้ชัดว่าคู่กรณีขาดสติสัมปชัญญะและไม่มีเหตุผล ก็จะปล่อยให้กรณีความขัดแย้งนั้นได้รับการแก้ไขโดยกระบวนการอื่นๆ เช่น กรณีความขัดแย้งของพวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ในขณะที่สังคมคฤหัสถ์มีแนวปฏิบัติที่ตายตัวว่า ความขัดแย้งอย่างนี้ ต้องเข้าสู่กระบวนการนี้ ความขัดแย้งอย่างนั้น ต้องเข้าสู่กระบวนการนั้น และมีการผลักดันให้เข้าสู่กระบวนการโดยไม่คำนึงว่าคู่กรณีจะมีสติสัมปชัญญะและมีเหตุผลหรือไม่ก็ตาม

ประการที่ ๓ ธรรมเนียมสงฆ์ถือเอาความเป็นเอกฉันท์ทั้งในด้านคุณภาพและปริมาณเป็นเกณฑ์ ด้านคุณภาพก็คือ คู่กรณีต้องมีความรู้สึกยินดีพอใจและรู้สึกว่าได้รับความเป็นธรรมกับข้อยุตินั้น บางครั้งแม้ความขัดแย้งจะยุติแล้วตามหลักพระธรรมวินัย แต่ถ้ายังมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่พอใจ ก็ต้องมีการสลาทตัดสินจนเป็นที่พอใจของทุกฝ่าย ด้านปริมาณก็คือ กรณีที่มีการลงคะแนนเสียง ฝ่ายเสียงข้างมากต้องเป็นเอกฉันท์ ในขณะที่สังคมคฤหัสถ์จะมีลักษณะตรงกันข้าม นั่นคือ เสียงข้างมากไม่จำเป็นต้องเป็นเอกฉันท์ และไม่คำนึงถึงความรู้สึกของผู้แพ้ว่าจะพอใจหรือไม่พอใจ